

Skildring av Dalarna

Återutgivning av text från 1883

En gratis publikation från
e-boksbiblioteket.se

Skildring av Dalarna

– Återutgivning

av text från 1883

av Carl Georg Starbäck

Redaktör Mikael Jägerbrand

ISBN 978-91-7757-339-5

Copyright © 2017 Mikael Jägerbrand / Virvelvind Förlag, Lysekil.

Den här e-boken ges ut av E-boksbiblioteket Förlag (imprint)

Mer info: www.e-boksbiblioteket.se

Förord

I den här e-boken får du en historisk skildring av landskapet Dalarna från år 1883.

Du får en beskrivning av de största orterna, näringslivet och spännande anekdoter om kung Gustav Wasas äventyr här.

Du får också vet att befolkningen är ”arbetsam” och att ”lättja och veklighet är främmande i hans bygd”.

Märkligt nog skildras den svenska naturen som om författaren åkt i ett flygplan – trots att det ännu inte var uppfunnet. Det var troligen härifrån som Selma Lagerlöf fick idén att låta Nils Holgersson skildra landet genom att flyga på en gås.

Den här e-boken publicerades på sajten e-boksbiblioteket.se i januari 2017.

Texten publicerades ursprungligen år 1883 i boken ”Små berättelser om märkliga orter i Sverige – Liten geografisk läsebok för barn och ungdom” med rubriken ”Dalarne”. Författare till texten är Carl Georg Starbäck (1828–1885).

I slutet av 1800-talet var historikern Carl Georg Starbäck en av landets mest kända författare.

Inledning: Sverige – från ovan

1 Om vi besluta oss för att företaga en resa genom vårt fädernesland för att se och lära känna något litet af dess natur och folk samt folkets seder och bruk inom olika landskap, så blir första frågan, huru vi bäst skola ställa till det så att vi på en gång kunna få en öfersigt öfver det hela och vinna kännedom om de märkeligaste enskildheterna. Jernvägarne och ångbåtarne äro förträffliga fortskaffningsmedel, men hafva det emot sig, att vi dels icke skulle kunna komma till många orter, dit vi nödvändig vilja, dels föra de oss antingen för fort eller ock blott utefter stränderna af det landskap, hvari vi för tillfället befinna oss. Att i våra tider färdas med häst och vagn eller till fots, skulle åter gå alldeles för långsamt, och alla dessa sätt att färdas skulle dessutom göra det alldeles omöjligt för oss att få en god öfersigt öfver det hela, något som för oss är af stor vigt.

Kunde vi därför skaffa oss en farkost, som vore så inrättad att den förde oss högt upp i rymden, men åter, när vi ville, sänkte sig ned med oss till den ort, som vi närmare ville lära känna, då vore våra önskningar uppfyllda. Om vi kunde komma så högt upp, att vi kunde se hela vårt land utbreda sig under oss liksom en vanlig karta, öfver hvilken vi efter behag foro fram och åter, då behöfde vi blott uppställa

för oss något rättesnöre att följa vid de besök, som vi här och der skulle göra, och så begifva oss på väg.

Ett sådant fortskaffningsmedel finnes emellertid på sätt och vis, ehuru man ännu icke hunnit få det så fullkomligt, att det uppfyller alla de anspråk, som man måste hafva på ett sådant. Det är luftballongen. Vi kunde ju antaga, att en sådan funnes, åt hvilken vi vågade anförtro oss!

Nå väl, stigen på och följ mig. I verkligheten kan man väl icke i luftballong stiga så högt, eller vår synförmåga sträcka sig så långt, att vi skulle kunna se hela vårt fosterland utbreddt för oss, som på en karta, men vi kunna ju antaga äfven detta.

2 Medan vi nu befinna oss uppe i höjden, skola vi först taga en öfverblick af landets utseende. Vi se då, huru genom hela den halfö, som bildar *Sverige* och *Norge*, löper en bergsrygg, ifrån hvilken landet sluttar åt ömse sidor. Det är *Kölen* eller *Seveberget*. Flera bergar synas utgå från denna bergsrygg både inåt Sverige och Norge, men de senare gå ända ut till hafvet och åtskilja från hvarandra de många hafs-fjordarne, hvari Norges kust är sönderskuren; åt svenska sidan sänka sig deremot de glesa tvärryggarne allt mer, ju närmare de komma kusten, och utplattas slutligen alldeles samt försvinna.

Sådana fjordar, som i Norge, finnas icke på den svenska kusten, men deremot visar sig här utefter hela halföns längd ett lågland, hvars bördiga ängar och åkerfält tilltaga, ju längre man kommer söderut. På ett ställe, der vi se de stora sjöarna *Wenern*, *Wettern*, *Hjelmaren* och *Mälaren*, går detta lågland från *Östersjön* till *Skagerrack*, liksom ett bälte från landets ena kust till den andra. Skulle vi tänka oss, att hafvet

steg omkring 300 fot öfver sin nuvarande yta, så skulle det fylla hela detta låglandsbälte, och Sverige skulle då skilja sig i tvenne öar, hvilka bildades af den nämnda höglandstrakten och en annan, som ligger söder om detta låglandsbälte. Söder om detta lågland höjer sig nämligen det småländska höglandet, sluttande åt alla sidor. I en längst försvunnen tid har verkligen vattnet stått så högt, att detta lågland varit ett sund, som sammanbundit *Nordsjön* och *Östersjön*. Det hafva lärde män räknat ut.

Men stora och breda floder forssa inom höglanden i dalarnes djup och nedflyta till låglandet, och upp emot norden se vi bergens toppar glänsa hvita. Det är snön, som ligger der och som aldrig smälter, fast solen skiner aldrig så varm. Det är nämligen förhållandet, att ju högre man kommer upp öfver jorden, desto mer tilltager kölden, och på en viss höjd är den så stark, att snön aldrig smälter. Sådana fjäll finnas många utefter Kölen och in i Norge, men på den svenska sidan äro de färre. *Sulitelma* är ett sådant berg, som ligger på Kölen i nordligaste delen av riket. Något längre söderut midtför *Storsjön* i *Jemtland* se vi ett annat, som heter *Syltoppen*, och ännu sydligare mellan *Dalarnes* nordligaste spets och *Fämundsjön* i Norge ligger *Svuckufjäll*. Söder om detta berg finner man intet, som höjer sig ofvan snögränsen, förr än man kommer till *Alperna* i södra Europa.

Skildring av Dalarna år 1883

Den här texten publicerades ursprungligen år 1883 i boken "Små berättelser om märkeliga orter i Sverige – Liten geografisk läsebok för barn och ungdom" med rubriken "Dalarna". Författare till texten är Carl Georg Starbäck (1828–1885).

När vi sänka oss ned till detta landskap, visar det sig som en stor dalbotten, omgifven och genomstruken af skogbevuxna bergåsar, mellan hvilka de båda *Dalelfvarne* flyta, åtskilda af ett fjäll, vid hvars slut de sammanflyta till en. Några större slätter finnas icke här med undantag af trakten norr om sjön *Siljan*, genom hvilken *Österdalelven* flyter, och trakten söder om de båda elfvarnes sammanflöde.

Hela landet liknar, när man ser det så här på afstånd uppifrån, en hop af söndersplittrade fjäll, som åstadkommits genom någon i urtiden timad våldsamt naturrevolution, och ett kraftigt och hårdadt folk måste bo på dessa fjäll och i dessa djupa skogar, der man endast genom den största ansträngning kan förvärfva sig sitt knappa uppehälle. Sådan är också Dalkarlen. Största delen af året är jorden fru-

sen, och på fyra månader måste han insamla hvad han behöfver till sitt lifs uppehälle för hela året. Men därför är han vand vid ett enkelt och arbetsamt lif, rikt på försakelser af alla slag, och lättja och veklighet äro främmande i hans bygder. Den kalla himlen och det hårda arbetet, antingen han plöjer sin magra jord, eller bryter malmen ur sina berg, hafva gifvit honom en stark och reslig kropp med kraftfulla lemmar och i denna kropp en lika kraftfull själ. Det menniskan endast med strängt och träget arbete vinner, det sätter hon högt värde på, och därför är Dalkarlen rädd om allt, som tillhör honom, och strider med ståndaktighet mot den, som vågar beröfva honom hans egendom eller uppträda med öfverdrifna fordringar på honom sjelf. Kärleken till frihet och oberoende är till följd deraf starkt utpräglad hos honom, och det är denna Dalkarlens frihetskärlek tillsammans med hans mod och ståndaktighet i faran, som mer än en gång räddat vårt fädernesland.

Folklynnnet visar sig olika inom olika socknar, företrädesvis norrut omkring Siljan och de båda Dalelvarne, der det egentligen så kallade Dalarne ligger. Längre söderut blifva dessa olikheter mindre. Den södra delen af Dalarne har af ålder kallats *Bergslagen* och kallas så ännu i dag. Vi må här besöka några viktiga orter både vid Siljan och i Bergslagen.

Mora kyrka ligger så tyst och minnesrik vid norra stranden af Siljan. Här var det på kyrkvallen *Gustaf Wasa* 1521 talade till Morakarlarne och uppmanade dem att draga ut till fosterjordens befrielse, liksom de gjort så många gånger förut under Engelbrekt och Sturarne. Här var det ock, som *Gustaf III* tilltalade Dalkarlarne år 1788, då äfvenledes vårt land var i stor fara under krigen med Ryssland och Danmark. Man känner ej bestämdt, hvar *Gustaf Wasa* stod på

kyrkvallen, man hänvisar vandraren till en numera till hälften ned-sjunken jordhög, som kallas *klockgropen*. Gustaf III stod något närmare stranden. Der är en torflagd upphöjning, omgifven af ett staket och planterade träd.

Denna trakt är en af de skönaste i Sverige, och utländingar, som besökt Mora, hafva trott sig förflyttade till *Genfersjöns* stränder i *Schweiz*. Kyrkan med de nära intill belägna prestgårdarne är omgifven af öppna, odlade fält mellan Dalelven i norr och Siljan i söder. Denna vackra sjö med sitt lätta, klara vatten och sina ljusa stränder öppnar härifrån de mest leende utsigter öfver byar, åkerfält och lundar. Öfver det hela hvilar ett mildt allvar, och längst bort i bakgrunden höja sig de skogbevuxna blå bergen. Vid åskådandet af detta instämma vi gerna i den gamla dalvisan:

Guds ande i nordlanden hvilar nu sig,
ja längst upp i verldenes ända,
våra himmelske Fader, vi rope till dig:
Du värdes din nåd till oss sända;
Gud glädje och styrke de män, som der bo
vid elfvom, på berg och i dalom.

Vandra vi norrut utefter Dalelven, komma vi genom stora öds-liga skogar till

Elfdalens porfyrverk. Detta ligger midt i vildmarken, fyra mil norr om Mora kyrka. Det är den vackra stenarten, som här finnes och som kallas *porfyr*, hvilken gifvit anledning att anlägga detta verk. En prest i Elfdalen fästade först uppmärksamheten på porfyren, och sedan på Gustaf III:s tid började man anlägga verkstäder för densammas

slipning till allehanda föremål, såsom urnor, bordskifvor, knifskäft o. s. v. Det förnämsta arbete, som härifrån utgått, är en jättestor vas, som nu befinner sig framför den kungliga sommarboningen *Rosendal* på *Djurgården* vid Stockholm. Den rymmer 1,077 kannor och väger 55 skeppund. Porfyren i denna vas är ovanligt hård, ljusröd till färgen med hvita, svarta och gröna prickar.

Främlingar, som besöka vårt land, erkänna, att de icke någonstädes i Europa sett något arbete af detta slag, som kan jemföras med denna vas i djerfa storhet, sköna, lätta och harmoniska former. Det var med synnerlig svårighet, som denne jätte kunde föras från sin aflägsna vrå af verlden till sin nuvarande plats. Man vågade ej låta den fortskaffas af hästar, utan den drogs af manskap, som stundom steg till 200 man. Men det var icke slafvar, som med piskslag drefvos till detta arbete, utan allmoge tillströmmade öfverallt för att frivilligt bidraga att föra denna segervård inom konstens verld framåt, och i spetsen gingo — åtminstone inom Dalsocknarne — spelmän, och folket sjöng och jublade. Det var ett ordentligt festtåg till arbetets ära. Fem veckor var jätten på vägen och anlände till Stockholm i November 1825.

Fast både Sverige och Europa beundrat de arbeten, som utgått från Elfdalens porfyerverk, hafva dock dessa arbeten fått en så ringa afsättning, att verket drifvits med förlust och hade måst nedläggas, om icke konung *Carl Johan* inköpt detsamma och der nedlagt stora omkostnader. Det är ett godt minne för denna konung. Ty här uppe bland skogarne och bergen, der skörden ofta fryser bort, och den afbarkade tallen invid vägen ofta visar, hvarifrån brödfödan måste tagas, har porfyerverket blifvit en välsignelse genom den arbetsförtjenst, som der kan beredas Elfdalsbonden. Vål kan man säga, att stenen här

förvandlas till bröd.

Bland minnesmärken inom socknen omtalar Elfdalsbonden med en viss stolthet *Kungsbron*. Dermed hänger så tillsammans, att år 1686 om sommaren kom konung *Carl XI* ridande öfver skogen från Herjedalen. I *Dyfverån* nära *Dyfver-* eller *Gyrisberget* var då så högt vatten, att konungen icke kunde rida öfver. Men då högg Dalkarlarne ned en stor fura, som de lade tvärt öfver ån, och på den gick konungen öfver till fots. Ännu 100 år derefter låg samma fura kvar på stället och kallades: *Kungsbron*, men numera är den väl förstörd af tiden. Konungen öfvervar sedan gudstjensten i Elfdals kyrka och gaf dervid mycket penningar åt de fattiga och till utvidgning af kyrkan.

Samma dag på eftermiddagen besökte han en stuga i kyrkobyn der det hölls bröllop. Konungen var mycket glad och lustig till sinnes och dansade med bruden samt gaf 20 dukater i brudskålen, och när sedan bönderna drucko en skål för konungens hustru, log konungen så vänligt och tackade dem. Minnet häraf lefver ännu på folkets läppar, och i stugan, der bröllopet stod, är en tafla uppsatt med en inskrift om konungabesöket

Utom porfyren vid Elfdalen innehålla Dalarnes berg ymnig och god jernmalm, som af ålder brutits och förädlats till jern. Längre söderut innehålla de äfven koppar, och här är rikets största koppargrufva belägen. Vi begifva oss till denna trakt!

Falu Koppargrufva. Denna är belägen straxt vester om *Falu stad*, som har grufvan att tacka för sin uppkomst. Fordom växte, der nu grufvan befinner sig, stor skog, och den var så tät, säges det, att man ej kunde se dagen genom den. De angränsande socknarne söderut, *Tuna* och *Thorsång*, hade då här sina fåbodar, d. v. s. folket drog hit om somrarne med sina hjordar, och återvände hem, när med hös-

ten det rika betet tog slut. En Finne, som på den tiden gick vall här i skogen, skall då en gång hafva funnit, att en bock varit rödfärgad, när han kommit hem om qvällarne, och när han närmare tog reda på förhållandet, fick han se, att marken, der bocken vältrade sig, bestod af ett rödt slam. Detta väckte hans förundran, och han började gräfva i den röda jorden, hvarvid han hittade först ett stycke kopparmalm och sedan längre ned sjelfva malmstrecket.

Detta är emellertid endast saga. Med visshet vet man blott, att grufvan upptogs på 1300-talet, och att den vid medlet av detta århundrade erhöll sina privilegier, hvarmed menas vissa fri- och rättigheter, bekräftade af konung *Magnus Eriksson*. Vida omkring stället, der grufvan är belägen, är marken kal och ödslig, ty röken från malmrostarne förtager all växtlighet. Grufvans medelpunkt är den så kallade *Stöten*. Denna är en fördjupning, som är 1,200 fot lång, 600 fot bred och 300 fot djup. Den uppkom genom ett förfärligt ras år 1687.

Då fanns vid grufvan en gammal erfaren bergmästare, som af vissa tecken, hvilka han gaf akt på, förutsåg, att ett grufras snart skulle tima. Han befalte därför alla grufarbetarne att inställa sina arbeten och lemna grufvan. Då emellertid några dagar gingo, utan att man såg något tecken till det befarade grufraset, började arbetarne blifva missnöjda och knota öfver, att de förlorat sin arbetsförtjenst, och då bergmästaren det oaktadt förbjöd dem att nalkas grufvan, utbröt bland dem ett formligt uppror. De fattade sina verktyg och gingo fram till grufvan, fast beslutade att nedstiga i densamma och börja sitt arbete. Men i samma ögonblick sammanstörtade med ett förfärligt dån grufvan, så godt som framför deras fötter, och de räddades endast med yttersta lifsfara.

Man nedstiger i grufvan genom en liten byggnad alldeles invid

kanten af Stöten, som är omgifven af ett trästaket. Först bär det utför genom långsluttande gångar på temligen breda trappor, men slutligen finns endast stegar. Ett annat sätt att nedstiga, som begagnas af arbetarne, består i att ställa sig på kanten af de tunnor, hvilka ständigt gå upp och ned för att uppfordra malm. Dessa tunnor gå genom sprängda, lodräta öppningar eller s. k. *schakt*, djupt ned i jorden, och det händer stundom, att tunnans genom sina svängande rörelser fastnar på någon utspringande klippafsats i berget och välter. Derfor måste den, som begagnar detta sätt att nedstiga i grufvan, vara mycket försiktig, och skjuta tunnans från väggen, när så behöfves. Arbetarne äro dock så vana härvid, att deras hustrur ofta stå med armen slagen om kedjan och sticka på sina strumpor, medan tunnans sänker dem ned i djupet.

Der nere i djupet — och arbetet försiggår på 1,200 fots djup — är det underligt att vara, och inga ord kunna måla de känslor, man der erfar. Allt är så tyst och kolmörkt. Endast då och då hör man gnisslandet från något uppfordringsverk eller sången från några arbetare, hvilkas bloss skymta fram långt borta i gångarne, medan på ett annat ställe örat träffas af det dofva sorl, som de underjordiska vattnen förorsaka, då de nedfalla i djupen. Stundom tycker man sig känna, huru klipphvalfven darra öfver ens huvud. Det är något aflägsset bergsskott, som lossas; befinner man sig närmare, gör det ett obeskrifligt intryck att höra det dofva ljudet rulla fram genom gångarne. Stundom hör man helt nära sig en hemsk knäppning, som om ett klippstycke lossnade ur sina uråldriga fogningar.

Det berättas, att omkring år 1635, framdrogs ur en brytning nere i grufvan ett lik. Det var en man, och han var till utseendet så frisk, som om han omkommit samma dag. Hans klädedrägt var dock en

annan, än som då brukades, och man fann äfven hos honom några gamla mynt, hvaraf man kunde sluta, att han legat 200 år i grufvan. Han hade således omkommit vid något grufvas under Engelbrekts tid på 1400-talet.

År 1719 fanns liket af en helt ung man, som när han upptogs var så mjuk i kroppen, som om han varit lefvande. Ingen kände den döde, tills slutligen en gammal gumma fick se honom och i honom återfann sin fästman, som för 49 år sedan ensam stigit ned i grufvan, men aldrig kommit tillbaka. När luften fick verka på liket, blef det stelt och hårdt som sten. Det förvarades sedan länge i ett glasskåp i grufvan, tills det började sönderfalla, då det begrofs med stor högtidlighet. Mannen hade sannolikt drunknat, ty kroppen hittades under vatten nere i *Mårdskinns-schaktet*, och sedan hade något ras inträffat och gjort stället oåtkomligt.

Nere i grufvan, i mellersta trakten av berget, äro tvenne stora salar utsprängda, som kallas *gamla* och *nya rådssalen*. Till den förra nedsteg Gustaf III och skref med krita på bergväggen: "Gustaf den 20 Sept. 1788", hvilken skrift sedan inhöggs i väggen.

Såsom vi nämnde ligger staden *Falun* straxt bredvid grufvan. Staden ligger vid en liten å, som sammanbinder sjön *Wessman* med sjön *Runn*. Fem stora landsvägar sammanstöta vid staden, men från hvilket håll man kommer, bär det utför, så att staden ligger som i en dal. Numera är Falun förbunden med Gefle genom en jernväg. Första intrycket af staden är ingalunda angenämt. Trakten synes kal och ödlig till följd av den förstörande verkan, som roströken utöfvar på all växtlighet, synnerligast på stadens vestra sida. När man nat-tetid nalkas staden förbi grufvan, mötes man af en anblick, som gaf en fransman anledning att likna stället vid "underjordens hålor" (ca-

vernes infernales). Det är de många rykande rostarne, hvilka brinna med blå låga. På senare tiden har emellertid växtligheten österut från staden till följd av roströkens förminskande återtagit sitt välde. Denna rök utöfvar äfven ett stort inflytande på träbyggnaderna i staden, i det att den genom sin svafvelhalt gör den röda färgen svart, medan den på samma gång bevarar trästockarne från att förstöras af mask eller röta, så att här finnas trähus af flera hundra års ålder.

Staden är emellertid icke gammal. Konung Carl IX utfärdade väl privilegier för Falun, men först med drottning Christinas privilegier af år 1641 kan Falun räknas för stad. Dessförinnan var här en köping, och i vår historia intager densamma ett framstående rum, emedan frihetshjelten, den ädle Engelbrekt Engelbrektsson, bodde här. Ingen sägen förmäler, hvarest hans hus legat, ehuru visserligen en och annan byggnad här kunde finnas qvar sedan hans tid. Det enda man vet om honom är att han var bergsman och bodde på Kopparberget.

Men icke längre än 1 $\frac{1}{4}$ mil från Falun ligger en gammal kungsgård från Engelbrekts dagar, och den leder oss in på en annan frihetshjeltens historia, som gick i Engelbrekts fotspår, fast han slutade med att blifva konung, nämligen Gustaf Wasas. Denna gamla kungsgård är:

Ornäs. Gården har en utmärkt vacker belägenhet på en högländ udde vid stranden av sjön Runn. hit var det, som Gustaf Eriksson kom från Rankhyttan och trodde sig få hvila ut hos sin forne vän från Upsala och från striderna under riksföreståndaren Sten Sture den yngre. Men vännen — *Arendt Persson (Örnflykt)* — svek honom och skulle hafva utlemnat honom åt den grymme konung Christian, om icke herr Arendts hustru *Barbro Stigsdotter* hade räddat honom. Rummet, der Gustaf sof om natten, och hela byggnaden befinner sig

ännu i samma skick, som på Gustafs dagar.

Byggnaden är uppförd af rundt, otäljdt timmer, och ger oss ett begrepp om medeltidens herregårdar i allmänhet. Öfre våningen skjuter på ömse sidor om husets långsidor ett stycke framom den nedre. En sådan öfvervåning kallades fordom *loft* eller *högan loft*, och på de framskjutande bjelkarne finnas åt yttre sidan en lång brädbeklädd och med fönster försedd gång, hvilken kallades "*högan lofts bro*". Till denna leder en vindeltrappa upp ifrån gården. Åt norra sidan ligger det rum, dit Gustaf Wasa fördes. Det kallas ännu *fatburen*, hvarmed förstås ett rum, der husbondfolket har sina helgdagskläder och sina dyrbarheter förvarade. Man finner någon gång i aflägsna bondgårdar, eller der kärleken till forntida seder och bruk är stark, en sådan fatbur, dit den resande föres. I fatburen på Ornäs står ännu på samma plats utmed väggen samma säng, i hvilken Gustaf hvilade.

Egarne af Ornäs hafva i detta rum samlat flera dyrbara minnesmärken från Gustafs tid och från hans vandring i Dalarne. I öfra hörnet af rummet, snedt emot dörren, står en bild utskuren af trä och föreställande Gustaf sjelf. Han står under en thronhimmel och håller venstra handen på den svenska bibeln, hvilken år 1541 genom hans försorg utkom. På bordet vid bibeln ligger ett fickur af mes-sing, som Gustaf burit. Här förvaras äfven en bössa med hjullås, som varit Gustafs tillhörighet och hvarpå läsas bokstäfverne: G. S. G. R. (Gustavus Svecorum Gotorum Rex: eller på svenska: Gustaf Svea och Göta konung). Vidare ser man jernhandskar, vapen och dryckeskärl från denna tid. Väggarne prydas af porträtter, bland hvilka man med nöje ser Barbro Stigsdotter.

Omkring dörren till rummet äro några stela och illa skurna trä-bilder uppställda. De skola föreställa de Dalkarlar, hvilka på något

mera framstående sätt deltagit i Gustafs öden. Alla äro klädda i den tidens drägter. Här står äfven Morakarlen *Engelbrekt*, som skickades att återhemta Gustaf och hann honom nära gränsen till Norge upp emot Svuckufjället. Han är klädd i en kort, hvit vadmalsrock med gröna uppslag och röda kanter samt hatt med hög spetsig kulle. Hans enda vapen är hans enkla men väldiga dalbåge och kogret med pilarne hänger i bältet vid hans sida. Kanske var det denna dräkt, som bars af de sexton Dalkarlar, hvilka Gustaf utvalde till sin livvakt.

Åtskilliga minnesskrifter äro äfven målade å taflor på väggarne. Vi anföra den som sitter öfver dörren, således öfver Dalkarlsbilderna, hvilka der stå liksom på vakt:

Kom du, hvars bröst af nit för Sveriges välgång brinner,
här ser du Dalamän i forna drägten stå,
af hvilkas eftersyn du denna lärdom finner:
var ej för lättrohet i ömma mål för brå¹,
låt hellre sentrohet ditt sinne väl befästa,
så skall ej misstrohet din tro till otro fresta.

Men ej långt härifrån höres bruset af Dalelfen, liksom manade den oss att följa och se med hvilken kraft han bryter sin väg fram mellan bergen och genom dalarna. Han är sig lik, som han fordom var, när *Engelbrekt* bröt ned fogdenästatet *Borganäs*, och när han under Gustaf Wasas befrielsekrig den tappre *Peter Svensson till Wibberboda* vann den första segern mellan *Brunbäcks färja* och *Sonnbohed*.

---

1   *Bråd, hastig, snar. Det är: var ej för snar och lättrogen i viktiga mål.*

Viktiga ord och personer

Dukat.

Guldmynt som vägde ca 3,5 gram.

Engelbrekt.

[ca 1390–1436] Svensk som började sin karriär som militär. Blev ledare för det så kallade Engelbrektsupproret som började 1431 i Bergslagen. Upproret mot Erik XIII blev så småningom allt våldsammare och spred sig också över hela landet. Engelbrekt intog ett stort antal borgar och slott men mördades den 4 maj 1436.

Fot.

Längdmått. En fot motsvarar 29,6 cm.

Gustaf Vasa.

[1496–1560] Svensk kung från 1523 till sin död 1560. Gustav Vasa är en av de mest inflytelserika kungarna i svensk historia. Gustav införde arvsmonarkin i Sverige och reformerade kyrkan. Många menar att Vasa skapade den moderna svenska nationalstaten.

Gustaf III.

[1746–1792] Gustav var svensk kung från 1771 till sin död 1792.

Genomförde en statskupp 1772 som återinförde det kungliga enväldet i Sverige. Är en av de mest kulturintresserade svenska kungarna i historien och kallas ofta för "Teaterkungen". Instiftade Svenska Akademien och lät bygga Kungliga Operan samt Drottningholms slottsteater. Mördades av Jacob Johan Anckarström vid ett attentat 1792.

Kanna.

Volymmått. En kanna motsvarar 2,6 liter.

Carl Johan.

[1763–1844] Fransk marskalk och kung av Sverige och Norge från 1818 till sin död 1844. Under hans tid vid makten genomfördes stora reformer bland annat inom bankväsendet, rösträtten och skolväsendet. Hans namn skrivs i dag Karl XIV Johan.

Carl IX.

[1550–1611] Karl var kung av Sverige från 1604 till sin död 1611. Var son till Gustav Vasa, bror till Johan III och halvbror till Erik XIV. Var inblandad i flera maktstrider och lät avrätta ett stort antal fiender inom adeln. Var också inblandad i fyra olika krig, bland annat mot Ryssland, Danmark och Polen.

Carl XI.

[1655–1697] Blev svensk kung vid 5 års ålder 1660 under namnet Karl XI, men tog inte tronen i besittning förrän 1672. Gjorde omfattande insatser för att återupprätta svenska armén och flottan. Tog också initiativet till en centralisering av den svenska staten. Var också ansvarig för den försvenskning som genomfördes i de tidigare danska delarna av riket.

Christian.

[1481–1559] Kung av Danmark och Norge 1513–1523 och över Sverige 1520–1521. Flydde från Danmark år 1523 efter att ha blivit avsatt. Försökte ta makten 1531 med hjälp av en rekryterad här men misslyckades. Tillbringade resten av sitt liv i husarrest på flera danska slott. Kristian II är mest känd i Sverige som Kristian Tyrann, ett namn han fick efter de nästan 100 avrättningarna under Stockholms blodbad år 1520.

Drottning Christina.

[1629–1689] Svensk drottning mellan 1632 och 1654. Avsade sig tronen 1654 för att kunna bli katolik och för att slippa gifta sig. Levde de sista åren i Rom.

Magnus Eriksson.

[1316–1374] Svenske Magnus Smek/Eriksson var kung av Sverige 1319–1364, kung av Norge 1319–1343 och kung av Skåne 1332–1360. Avsattes av sin son och lär enligt svenska källor ha drunknat i Norge och kan vara begravd i Varnhems klosterkyrka.

Persson (Örnflykt), Arendt.

[ca 1495–1547] Svensk godsägare i Dalarna. Ansågs länge som förrädare för att ha angivit Gustav Vasa under dennes flykt undan danska trupper. Men ny forskning har visat att det i stället var Arendts far som var förrädaren - och denne avrättades också en kort tid efter händelsen.

Skeppund.

Viktenhet. Ett skeppund motsvarar 170 kilo.

Starbäck, Carl Georg.

[1828–1885] Svensk historiker, lärare och författare. Var en av sin tids mest kända populärhistoriker och kan beskrivas som 1800-talets version av Herman Lindqvist. Han är mest känd för det stora verket ”Berättelser ur den svenska historien” som kom ut i 11 delar mellan 1860-1875.

Sten Sture den yngre.

[1492–1520] Svensk riddare och riksföreståndare. Var en av ledarna i kampen mot en svensk anslutning till den nordiska unionen. Sårades svårt vid ett slag på isen vid Bogesund och avled några dagar senare. Kaoset efter Stens död gjorde att Kristian II kunde ta makten över Sverige.

Stigsdotter, Barbro.

[ca 1472–1528] Svensk godsägarinna - gift med Arendt Pehrsson Örnflycht. Ska ha hjälpt Gustav Vasa med häst och släde under dennes flykt undan danska trupper. Ett monument till hennes ära restes 1907 i Lodstöparbo i Dalarna.

Sturarna.

En svensk adelsätt som började med Sten Svantesson Sture, mer känd som Sten Sture den yngre (1492–1520) och hans son Svante Sture den yngre (1517–1567). Den senare avrättades år 1567 tillsammans med sina söner, anklagade för förräderi av kung Erik XIV. Den här stureätten kallas i dag oftast för Natt och Dag.

Fler böcker: E-boksforlaget.se

Om du gillar e-böcker om historia så kommer du att gilla utbudet hos E-boksforlaget.se

Här kan du söka bland e-böcker från flera olika förlag om en rad olika ämnen, bland annat historia och arkeologi.

Alla titlarna går att hitta hos de flesta e-bokhandlare, i iTunes samt på många bibliotek.

Här är några exempel på titlar:

Klassiska deckare

- "Sherlock Holmes: »Gloria Scott»"
- "Sherlock Holmes: Beryllkronan"
- "Sherlock Holmes: De fem apelsinkärnorna"
- "Sherlock Holmes: De rödhårigas förening"
- "Sherlock Holmes: Den avhuggna tummen"
- "Sherlock Holmes: Den blå karbunkeln"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna brudgummen"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna kapplöpningshästen"
- "Sherlock Holmes: Blodbokarna."
- "Sherlock Holmes: Det spräckliga bandet."
- "Sherlock Holmes: Den grekiske tolken"

- "Sherlock Holmes: Musgraves ritual"
- "Sherlock Holmes: Det gula ansiktet"
- "Sherlock Holmes: Det hemlighetsfulla mordet vid skogssjön"
- "Sherlock Holmes: Den hemlighetsfulle patienten"
- "Sherlock Holmes: Börsmäklarens biträde"
- "Sherlock Holmes: En skandal i Böhmen"
- "Sherlock Holmes: Krymplingen"
- "Sherlock Holmes: Lorden och hans rika amerikanska brud"
- "Sherlock Holmes: Mordet i Reigate"
- "Sherlock Holmes: Tiggaren med den kluvna läppen"

Arkeologi

- "Solgudens yxa och Tors hammare"

- (1899)
- "Hällristningarnas ålder" (1869)
- "Feniciska kolonier i Skandinavien" (1875)
- "Hällristningar på Kinnekulle" (1892)
- "Forntidens perioder" (1892)
- "Hur gamla är hällristningarna?" (1869)
- "Bohusläns bygdeborgar" (1909)
- "Bohuslänska hällristningar" (1879)
- "Fynden i Troja" (1878)
- "Förbindelse mellan Skandinavien och vestra Europa före Kristi födelse" (1889)
- "Svear och götar under folkvandringstiden" (1905)
- "Husaby kyrka" (1899)
- "Hällristningarna i Järrestad" (1881)
- "Nordens fartyg från hednatiden" (1872)
- "Anmärkningar rörande figurteckningar från forntiden" (1842)
- "Grafkistor af klufna och urhålkade stockar" (1894)
- "Den svenske solguden och den svenske Tyr" (1906)
- "Skånska fornminnen" (1853)
- "Ölands fornminnen" (1874)
- "Tors hammare" (1872)
- "Våra fornminnen – vad de lära oss" (1916)
- "Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden" (1901)
- "Förstörda fornminnen i Bohuslän år 1924"

Djur & natur

- "Svenska djur i folktron" (1898)

- "Skäggets historia" (1893)
- "Kattens kulturhistoria" (1882)
- "Djurens sömn" (1889)
- "Katten i forntida Egypten" (1889)
- "Ett dygn på månen år 1870"
- "Orkidéernas historia" (1894)
- "Blomsterspråket" (1888)
- "Sveriges hundraser" (1880)
- "Guide till biskötsel" (1885)

Kulturhistoria

- "Midvinterns solfest" (1894)
- "Julen på 1870-talet – Skildringar och illustrationer i svenska tidskrifter"
- "Om julens härkomst" (1899)
- "Julen i Skåne på 1820-talet"
- "Nyaste och tillförlitligaste Drömboken" (1918)
- "1870-talets bästa tips för frisyr och utseende"
- "Lyxens historia" (1870)
- "Gaffelns historia" (1889)
- "Kanalbyggen på planeten Mars" (1888)
- "Vårt solsystem" (1878)

Resor

- "Ett besök i Venedig år 1878"
- "Strandgatan i Visby år 1879"
- "Resa på Dalslands kanal år 1877"
- "Nyköpings slott" (1877)
- "Ett besök i Marstrand år 1882"
- "Min resa i Blekinge och Kalmar år 1854"
- "Resor med luftballong år 1873"

- "Runlejonet i Venedig" (1871)
- "En utflykt på Mälaren år 1871"
- "Skildring af Vestergötland år 1882"
- "Kalmar slotts historia" (1880)
- "Ett besök i Södertälje år 1881"
- "En färd på Donau år 1882"
- "Ringmuren i Visby" (1874)
- "Fredrikstens fästning och Karl XII" (1879)
- "Petras helgedomar" (1921)
- "Ett besök i Boxholm år 1885"
- "Skildring av Riseberga klosterruiner" (1874)
- "Borgholms slottsruin" (1878)
- "Rundtur i södra Frankrike år 1880"
- "Ett besök på Djurgården sommaren 1868"
- "Sigtunas tidiga historia" (1872)
- "Helgeandskyrkan i Visby" (1878)
- "Norrköpings historia" (1871)
- "Ett besök i Waxholm år 1870"
- "Vadstena slott" (1875)
- "Skildring av Island" (1870)
- "Besök på Gripsholms slott år 1895"
- "Ett besök i Rom år 1870"
- "Besök på Helgoland år 1874"
- "Guide till Uppsala år 1875"
- "Kyrkoruinen S:t Katarina i Visby" (1877)
- "Gripsholms slott" (1877)
- "Ett besök i Strängnäs år 1874"
- "Ett besök i Visby år 1906"
- "Bohus fästning" (1869)
- "En resa på Rhen år 1866"
- "Ett besök i Ystad år 1872"

Svensk geografi

- "Märkliga orter i Sverige" (1883)
- "Skildring av Värmland år 1882"
- "Skildring av Dalälven år 1876"
- "Skildring av Ångermanland 1882"
- "Skildring av Bohuslän år 1882"
- "Skildring av Dalsland år 1882"
- "Skildring av Närke år 1882"
- "Skildring av Öland år 1882"
- "Skildring av Stockholm år 1882"
- "Skildring av Västmanland år 1882"
- "Skildring av Härjedalen år 1882"
- "Skildring av Gästrikland år 1882"
- "Skildring av Jämtland år 1882"
- "Skildring av Göteborg år 1882"
- "Skildring av Halland år 1882"
- "Skildring av Blekinge år 1882"
- "Skildring av Gotland år 1882"
- "Skildring av Södermanland år 1882"
- "Skildring av Östergötland år 1882"

Vikingar

- "Vikingatidens Lund och Birka" (1909)
- "Jomsvikingarnas saga" (1888)
- "Fyndet av vikingaskeppet i Gokstad år 1880"
- "Hervars och Hedreks saga" (1888)
- "Carl Larssons Uppsala-tempel" (1908)
- "Sagan om Ragnar Lodbrok och hans söner" (1880)
- "Sverige och vikingafärderna västerut" (1924)